

אלבום חדש מבית מדרשו של הרב מנחם ולדמן

↳ שרה רובינשטיין

מנחם ולדמן,

הממתינים לציון

ירושלים, טובי, 2015

אלבום שהוא גם אקטואלי וגם 'מזכרת'

הממתינים לציון הוא ספר חדש שהוציא לאור הרב מנחם ולדמן, ובו הוא מביא את סיפורם של הממתינים לעלייה באדיס-אבבה ובגונדר בשנים 1990-2013.¹

בספר שפע של *תצלומים*, תמונות צבעוניות המאירות היבטים שונים של המסע הארוך ושל המתנה הממושכת שהייתה מנת חלקם של רבים מיוצאי אתיופיה. די לו לקורא לעלעל באלבום המרהיב כדי להתפעם מסיפור העלייה המרגש של עדת יוצאי אתיופיה. ההתבוננות ברצף התמונות מעוררת את ההרגשה שבאה לידי ביטוי במשפט העממי 'תמונה אחת שווה אלף מילים'! בדברי ההקדמה מציין הרב ולדמן, ש'הספר מעניק לרבבות עולים מאתיופיה אלבום זיכרון לתקופה משמעותית בחייהם ומורשת לדורות הבאים אחריהם'.

בשבעת פרקי האלבום מצאנו גם *עדויות וסיפורים אישיים* שהושמעו בראיונות בעל-פה מפי ממתינים לעלייה, תיאורים מפי מי שקמהו לעלות ארצה וברבות השנים היו קצתם בעצמם לקולטי עלייה ולמורי יהדות במערכת האולפנים בישראל. בספר מצאנו גם *רשמי מסע* של פעילים בעמותות למען יהודי אתיופיה ובארגונים שונים כגון הג'וינט, *כתבות* של עיתונאים שביקרו אצל הממתינים, *מכתבים* של רבנים ופניות של בעלי תפקידים בקהילות באדיס אבבה ובגונדר; בנוסף - *רשימות* שכתב הרב ולדמן במסעות השליחות שלו ושאותן הוא מציע עתה לכותבים ולחוקרים, וכן *דיווחים* של בעלי תפקידים בישראל על עשייתם למען הקהילה ולמען הממתינים ולבסוף - *עדויות מפי עולים* שנרשמו על ידי פעילים אחדים (למשל, ריית כהן בעמ' 316). פרטים אחדים על *תחקירי עלייה* של פקידי משרד הפנים (עמ' 323-324) ופירוט תהליך העלייה במשרדי הסוכנות היהודית בגונדר משנת 2012 (עמ' 336).

פרקי הספר

הפרק הראשון בספר מוקדש להארת המסע שעשו אלפים מיהודי אתיופיה מהכפרים אל הערים אדיס-אבבה וגונדר. מפת *כפרי שארית יהודי אתיופיה* בעמ' 17 עשויה לסייע לקורא לאתר את הכפרים ששמותיהם מוזכרים בדיווחים ובעדויות, שרובם נמסרו בראיונות בעל-פה בשנים 2011 ו-2013. הדיווח של ז'אודו ברקן (מורה האגף לחינוך מבוגרים ומחבר *מילון אור השלם*)² יחד עם נגה אָלְנָה משליחותם באוקטובר 1998 מלמד, ש'האנשים עזבו את כפריהם בעל כורחם, היות שבתיהם

1 על התעניינותו של הרב ולדמן בגורל יהודי אתיופיה, ראו גם 'גשר לעבור גאולים, ראיון עם הרב מנחם ולדמן', *הד האולפן החדש*, 102, עמ' 33-37.

2 ז' ברהן (עורך), *מילון אור השלם*. ירושלים, טובי, 2011.

סקירות ספרים וכתבי עת

שרה רובינשטיין: אלבום חדש מבית מדרשו של הרב מנחם ולדמן
(על הממתינים לציון בעריכת מנחם ולדמן)

נשרפו על ידי אנשי הכפר או סביבתו [...], משום שנשותיהם ובנותיהם נאנסו, כיוון שלא יכלו לקבל אדמות לעיבוד כפי שקיבלו יתר האתיויפיים באזורים הללו' (עמ' 28).

הפרק השני בספר מספר על פעילותם של ארגונים יהודיים למען קהילות הממתינים לעלייה בקמתחם (קומפאונד) אדיס-אבבה בשנים 1990-2005 ובמתחם גונדר למן שנת 1998. בשני המתחמים שהו כ-50,000 ממתינים במהלך השנים. לב הקהילה היה בית הכנסת שבו התקיימו תפילות יומיומיות. לצדו פעלו בית ספר, כיתות ללימודי יהדות למבוגרים, מקווה טוהרה, מרכז הזנה, משרד ועד הקהילה, מלאכות יד לפרנסה ועוד' (עמ' 53).

הדיווחים של המבקרים מאמריקה ומישראל כוללים נתונים אחדים, כגון מספר השוהים בקמתחם בעת הביקור, תיאור בעלי תפקידים מבני הקהילה ותיאור המבנים שבהם התקיימו הפעילויות השונות. סיפורי המבקרים מאפשרים לקורא ללמוד על השגרה היומית של המשפחות, של המבוגרים ושל הילדים, ששהו במתחם בזמן הביקור של כותב הרשימה. הם מצליחים להעביר את תחושת הראשוניות הן של הפעילים והן של המגששים דרכם לארץ ישראל. אלה גם אלה התבוננו בהווייה המיוחדת שהלכה ונוצרה בקמתחם, שאפו להתקרב יותר ויותר להגשמת חלום העלייה. הפעילים והמבקרים במתחמים התרשמו ברובם לטובה מחיי הקהילה שניהלו הממתינים.

הפרק השלישי מציג את מאבקם של הממתינים לאישור העלאתם לישראל, מאבק שהתנהל בשני המתחמים ושהובילו מנהיגי הקהילה ופעילים אחדים מחוצה לה. במאבק תמכו בישראל קרובי משפחות הממתינים ואנשי ציבור וקומשל. ציוני דרך במאבק הנחוש באים לידי ביטוי במכתבים מרגשים של ועד הקהילה, של דגו אַבְנָה, של קְתִיקוּ יֶאֱלֵאוּ ועוד. המכתבים מנוסחים בעברית, ועולה מהם קריאה רמה לאפשר את עליית הממתינים ארצה. למשל: 'האל[ו]הים אשר אתנו ואתכם - הוא יעזור לנו להגיע לארץ הקודש' (עמ' 80).

בספרו הקודם³ הרב ולדמן מפרט את השלבים השונים במסע אל שארית יהודי אתיופיה ובטיפול בהעלאת בני הפּלֶאשְמוּרה, צאצאי זרע ישראל. להשלמת המידע הכלול בפרק השלישי, ראו סקירתי על ספר זה.⁴ הפרק הרביעי מצייר תמונה עגומה של המגורים בקמתחם ושל תנאי החיים של הממתינים בו. 'הממתינים לעלייה היו כפריים שעקרו לעיר גדולה וחיו במובנים רבים כפליטים. הם עזבו את ביתם ורכושם ושכרו בקתות דלות'; 'ההמתנה ללא קץ ידוע והמצוקה הכלכלית הכתיבו תנאי חיים קשים' (עמ' 123). קרן האור הייתה 'התקווה והאמונה שהכול ישתנה כשאישור העלייה יגיע'. יהודה עציון סיפר בינואר 1992, שתנאי החיים באדיס היו נוראים ... 'תנאי מגורים בתחתית הסולם באדיס-אבבה, גרועים אף מן התנאים שבבקתות עץ הקש אשר בכפרים' (עמ' 124).

משלח היד השכיח בקרב היהודים במגורי הקבע שלהם באתיופיה היה חקלאות וגידול בקר וצאן. בנוסף הם עסקו במלאכות מסורתיות בלעדיות ליהודים - נפחות, אריגה וקדרות. בקמתחמי הקהילות של הממתינים לעלייה היו שהועסקו בתוכניות הזנה, הוראה, שמירה ועוד; מאות ראשי משפחה התפרנסו מרקמה; עשרות עבדו במלאכות המסורתיות האופייניות לעולי אתיופיה - אריגת בגדים וטליות, יצירת סכינים וכלי מתכת. רבים לא הצליחו להתפרנס בתקופת ההמתנה. לרוב הממתינים היו קרובי משפחה מדרגה ראשונה בישראל, והם נהגו לשלוח כסף כדי לסייע למי שנותרו מאחור. אלה גם אלה סבלו מאוד מפירוד המשפחות, והיו שנתנו ביטוי לסבלם ולגעגועיהם וגם לקשייהם החומריים והכספיים. כמה מכתבים כאלה מצויים בפרק זה. בעיות התזונה והמחסור במזון, המצב

3 מ' ולדמן, **מסע אל שארית יהודי אתיופיה**. ירושלים, מכון בן-צבי, 2015.

4 ש' רובינשטיין, 'תולדות עליית זרע ישראל' מאתיופיה באלבום מרהיב. **הד האולפן החדש**, 104, עמ' 206-209.

סקירות ספרים וכתבי עת

שרה רובינשטיין: אלבום חדש מבית מדרשו של הרב מנחם ולדמן
(על הממתינים לציון בעריכת מנחם ולדמן)

הרפואי והבריאותי המורכב והסוגיה של תמותה וקבורה במתחמים - שלושה היבטים אלה זוכים לתיאור מפורט יותר בפרק הרביעי שבספר החדש.

הפרק החמישי הוא הארוך בין ששת פרקי הספר, ונראה שהוא המרכזי בהם. פרק זה עוסק בחיים היהודיים שהלכו והתבססו בקרב הממתינים לעלייה, ומאיר היבטים אחדים: 1. השיבה לחיים יהודיים של הממתינים שמרביתם נהגו מנהגי נוצרים בכורח נסיבות חייהם באתיופיה, 2. לימודי יהדות למבוגרים, לילדים ולצעירים שהמתינו במתחם, 3. תפילות במסורת יהודי אתיופיה, עיצובן וחיודוש בית הכנסת בקרב הממתינים, 4. מעגל השנה היהודי שהתגבש בקרב הממתינים ועיצוב מנהגי השבת ומועדי ישראל, 5. טהרת המשפחה ובניית המקווה, 6. הכשרת הבשר, מלאכת השחיטה ובישול הבשר, 7. סקירה קצרה של מצוות שונות ובהן ברית מילה.

ברצוני להאיר שניים מהיבטים אלו:

1. בנימין (ביני) מאיר, בדיווחו מגונדר באפריל 2007, מציין 'תהליך נפשי ודתי של שיבה ליהדות, שבשלבו השונים נמצאים הממתינים לעלייה. אנשים אלה עזבו את כפריהם, מכרו את אדמותיהם ורכושם, ועקרו לגונדר במטרה להתחבר עם משפחותיהם בציון. כל חייהם נסובים סביב שאיפה זו, המתיחה אותם. חייהם באתיופיה - כמוהם כקליפת השום. לחזור לכפר הם אינם יכולים, והתנאים בעיר בלתי נסבלים. שלב ההמתנה לעלייה, על כל קשייו, מתאפיין ברצון עז וכן של הממתינים להתקרב, לשוב להיות חלק מן העם היהודי - על כל המשתמע מכך' (עמ' 178).

2. מנחם ולדמן מציין שלושה מרכיבים של לימודי יהדות במתחמים (עמ' 185): 'מורים רבים ליהדות נשלחו מישראל על מנת ללמד ולהנחות את תוכנית הלימודים; לימודי היהדות התקיימו גם במסגרת תוכנית הלימודים בבתי הספר ובתוכניות לנערים ולצעירים בעיקר בשבתות ובימי ראשון; למן אפריל 2011 התקיימה בגונדר תוכנית לימודי יהדות, תואמת לתוכנית באולפני הגיור בישראל. כל המבוגרים למדו 200 שעות יהדות בטרם עלייתם ארצה. עליי להוסיף כאן (וגם בנוסף למידע בפרק השישי בעמ' 289), שהמורים שנשלחו מישראל לאתיופיה היו מורי האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך, וכי האגף לחינוך מבוגרים נענה לפניית הסוכנות היהודית וסייע לה לקיים לימודי יהדות מטרימים באתיופיה, כדי להגדיל את המוכנות של הממתינים לעלייה לקליטתם הכוללת בישראל וכדי להקל על התהליך המורכב של השיבה ליהדות.⁵

הפרק השישי מוקדש לתיאור מפעלי חינוך שהתקיימו בשני המתחמים: 1. בתי ספר יהודיים דתיים לילדים ולבני נוער שפעלו במתכונת משרד החינוך האתיופי ובפיקוחו. הכותבים השונים מתמקדים בעיקר במאמצים שנעשו והובילו לפתיחת בתי ספר וגני ילדים ובפעילות למען קיום תנאים המאפשרים למידה, כגון תזונה בריאה וכשרה ומקום סביר לקיום הלימודים, וכן הם מתארים את הישגי הילדים ובני הנוער בלימודים; 2. הוראת עברית בבתי הספר ברוב השנים שבהן פעלו המתחמים; 3. שיעורי עברית למבוגרים בשנים הראשונות באדיס-אבבה ומשנת 2012 בשני המתחמים; 4. קייטנת 'יחד' בגונדר, פרויקט 'קרקס אתיופיה' וקבוצות 'דָרְמָה'.

הוראת עברית בקרב המבוגרים הייתה מצומצמת ומותנית בפניית שלהם מצד אחד ובהימצאות מורים או שליחים שיכלו ללמד. המבוגרים הצטרכו להתפרנס, ומארגני הפעילויות התמקדו בהוראת הילדים שלמדו חשבון, קרוא וכתוב באמהרית, התעמלות וספורט ובמידת האפשר גם עברית (דוח יהודה עציון מינואר 1992 בעמ' 286). הדוח הקצר של יהודית איל מגונדר (14 במאי

5 ראו עוד בפתיח של מחברת מאמר זה לראיון של העורך עם נְגוּפָה אֶלְמו, 'הוראת עברית למועמדים לעלייה במתחם בגונדר אתיופיה'. הד האולפן החדש, 99, 2012 עמ' 41-46.

2006, עמ' 287) מספר על הוראה לשתי קבוצות חלשות ולקבוצה מתקדמת אחת באמצעות חוברת משפטים שניתנה למורים ובעזרת שלוש חוברות עבודה שהיו מיועדות ללומדים. אפשר להבין שרק מקצת מהמבוגרים במתחם השתתפו בלמידה, אך ייתכן שהמורים המקומיים המשיכו במשימת ההוראה.⁶

דברי סיכום

האלבום החדש 'הממתינים לציון' וקודמו 'מסע אל שארית יהודי אתיופיה' הם תזכורת חשובה לכל העוסקים בהעלאת יהודי אתיופיה ובקליטתם בארץ.

האלבום מאיר היבטים חשובים של סיפור העלייה הנדיר והייחודי. העיון בו ממחיש את הדרך הארוכה שעשו העולים בשנות ההמתנה הרבות באתיופיה. הוא מבליט את אתגרי הקליטה הלשונית המורכבת שעמדו בפניהם, בפני מנהלי האולפנים ובפני המורים. למידת השפה העברית כשפה שנייה התרחשה רק במקביל לתהליך המרכזי של השיבה ליהדות ובנוסף לו. בהקשר זה יש למדוד את הישגי תלמידי האולפנים. ולהוקירם. בנוסף, חשוב שיושלם מעשה הקליטה של העולים הוותיקים בשום שכל; יש לטרוח על העמדת מסגרות לימוד חדשניות ראויות שבהן הם ישלימו הן את רכישת השפה העברית כשפה שנייה והן את השכלתם ואת הכשרתם התעסוקתית. כך תושלם העלאת בני העדה האתיופית, וניתן יהיה לומר שהגיעו לחוף מבטחים.

6 תיאורים מפורטים יותר על עבודתם של מורים במתחמים באתיופיה מצויים בהד האולפן החדש, בשני ראיונות עם מורים ליהדות: נְגוֹסָה אַלְמו (הערה קודמת), ואגרו קסה, 'תלמיד-עולה שהפך למורה ושליח'. **הד האולפן החדש**, 102, 2014, עמ' 38-42.

סקירות ספרים וכתבי עת

שרה רובינשטיין: אלבום חדש מבית מדרשו של הרב מנחם ולדמן
(על הממתינים לציון בעריכת מנחם ולדמן)